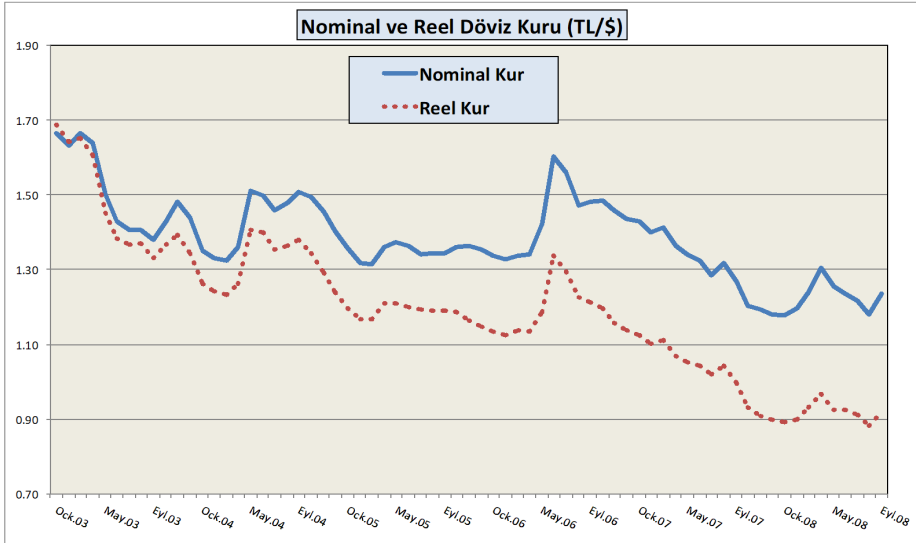

Küresel Krizin Onuncu Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi için Dersler¹

Erinç Yeldan, Bilkent Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü,
e-posta: yeldane@bilkent.edu.tr

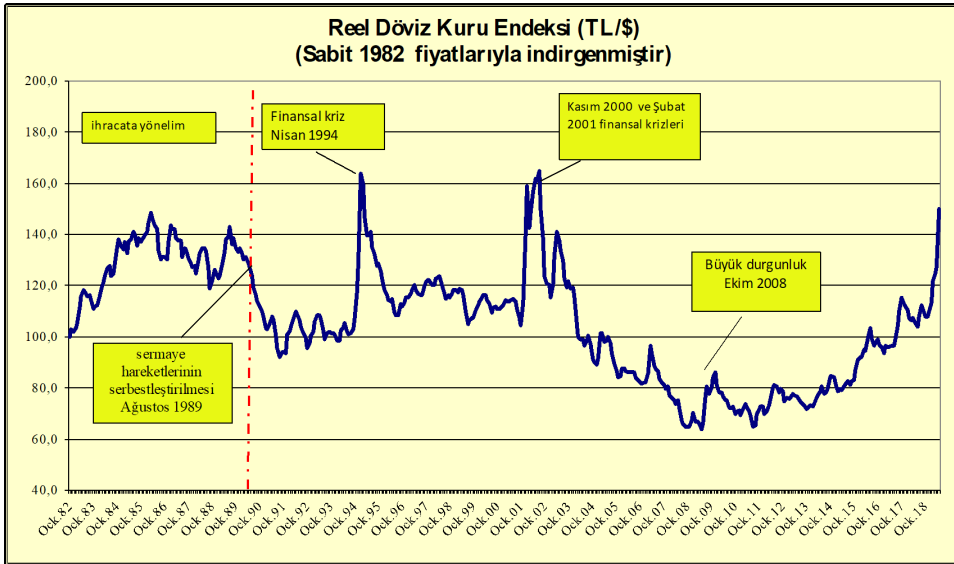
Değerli arkadaşlarım, hepiniz hoş geldiniz. Ben konuşmamı iki bölüme ayırdım. İlk başta bir mekanik iktisatçı olarak durum tespiti, Türkiye ekonomisi üzerinden gideceğim. Daha sonra da bunun küresel ekonomi içindeki uzantılarını irdelemeye çalışacağım. Fazla geciktirmeden, Korkut Hocanın vurguladığı bir söz oldu. “Dalgalı kur rejimi enflasyon hedefi ile birleştiği vakit Türkiye ekonomisinde sonradan düzeltilmesi mümkün olmayan bir kırılma yarattı” diye bir katkı yaptı. Bu tespitten hareketle, Korkut Hocanın vurgusu üzerine, yani dalgalı kur rejiminin enflasyon hedeflemesi ile birleştiği bir noktada, Türkiye ekonomisi için sonradan düzeltilmesi mümkün olmayan kırılma oluştu. Bunu ben ilk günah diye kurguluyorum. İlk günah. Aslında günahı işleyen kim olduğu ortada. Aslında bir günah da yok. Çünkü finans kapital kendi çıkarlarını savunan bir ideolojiyi Türkiye’de uyguluyordu. AKP de finans kapitalin en gözde partisi olarak bunun yürütücüsüyü.

Şekil 1. Nominal ve Reel Döviz Kuru

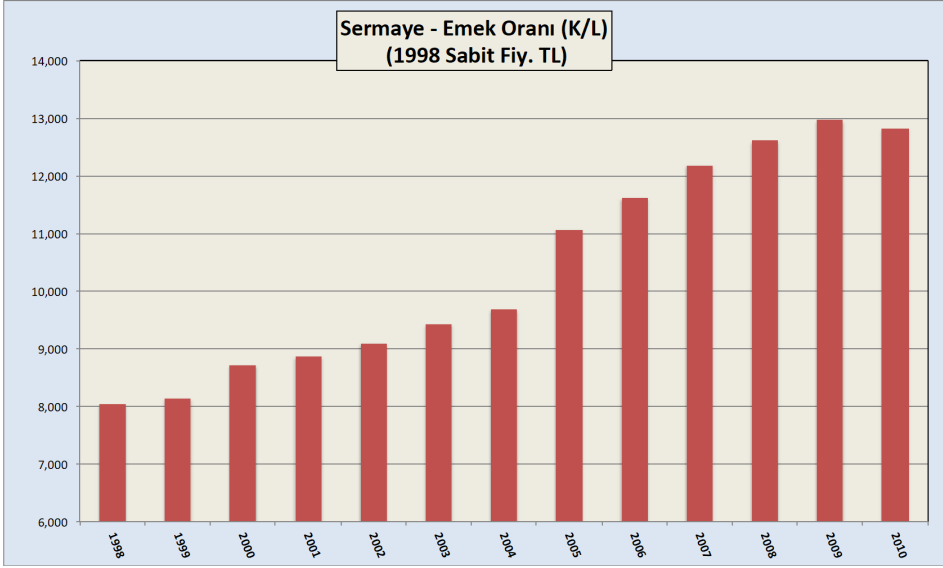
Burada enflasyondan arındırılmış olarak döviz kurunun, doların reel fiyatı var. Bunu kendim hesapladım. Merkez Bankası da efektif kur başlığı altında sürdürüyor. 2003'ün Ocak ayında 1 dolar 1.70 Türk lirası iken, noktalı çizgi enflasyondan arındırıldığında reel kuru, düz olan çizgi de piyasadaki nominal kuru veriyor. Reel kur 90 kuruşa gerilemişti 2008 krizi öncesinde. Biz neredeyse yarı yarıya ucuz bir dolar ile yaklaşık 6 sene geçirdik. 2003 başından 2008 sonuna kadar. Merkez Bankası enflasyonu kontrol edebiliyordu. Sanayici ara malları ve yatırım mallarını rahatlıkla ithal edebiliyordu. Tüketici borçlanıyordu, ucuz ithalat mallarına dayalı tüketim yapabiliyordu. Şimdi bunu genel resim içerisinde aynı egzersizi Korkut Hocanın kabaca sunduğu zaman perspektifine koyduğumuz vakit, eğer serbest kur rejimi uyguladığımız 1982'den başlayarak hataları sevelerıyla günümüze geldiğimiz vakit yine enflasyondan arındırılmış reel dolar kurunu 2 no'lu şekil veriyor.

Şekil 2. Reel Döviz Kuru Endeksi

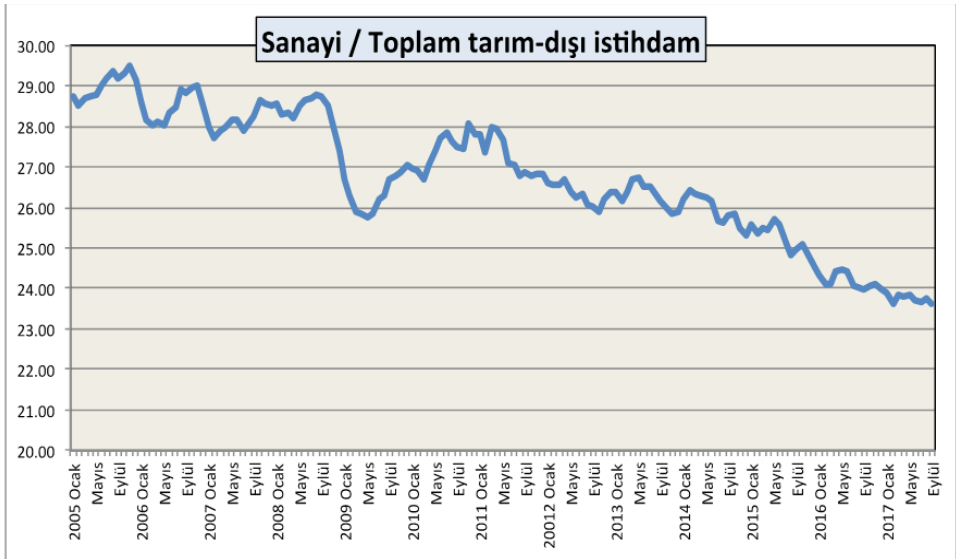

Şekilde 2 tane ivmelenme var. Birisi 1994'te birisi de 2001'de. Daha sonra bir evvelki grafikteki ucuzlama başlıyor. Şu anda uzun dönem perspektifi içinde Korkut Hocanın altyapısını vurguladığı krizlerin Türkiye ekonomisi açısından döviz kurunun seyrini gösteriyor. Bunun iki tane etkisi olduğunu düşünüyorum reel ekonomiye yönelik olarak. Birisi artık sermaye yoğun teknolojiler Türkiye'ye yapısal olarak koşullanmış hale geldi. Sermaye emek oranında ciddi bir yükselme oldu.

Şekil 3. Sermaye Yoğun Birikim ve Üretim

Şekil 4. Sanayi İstihdamının Payı

Bu bizim bağımsız kendi hesaplarımızdan derlediğimiz bir grafik (Şekil 3). İkinci olarak imalat sanayinin GSYİH içindeki payı gerekse de toplam tarım dışı istihdam içindeki payında bir çöküş yaşandı. Kabaca, yüzde 30'lar seviyesinde olan sanayi istihdamının toplam tarım dışı istihdam içindeki payı yüzde 23 civarına geriledi. Milli gelir içerisinde de kabaca böyle. Kabaca her iki seride de, revize edilmiş seride de eski seride de, sanayi katma değerinin toplam milli gelir içindeki payı 5 puan düşmüş durumda. Türkiye bir sanayisizleşme sürecine girdi. Dövizin ucuzluğundan yararlanarak, ithalata dayalı ara malı ve yatırım malı payları yükselmesi ve Türkiye sanayiinde girdi çıktı ileriye dönük ve geriye yönelik dikey ve yatay bağlantıların tahrip edilmesi oldu. Korkut Hocanın uzun yıllardır vurguladığı bir söz var. Ara malları ithalatı en tahripkâr ithalat biçimidir. Aşırı ucuz dövizle dayalı ara malı ithalatı, Türk sanayisindeki toplam katma değer arasında zinciri kopartmış ve ithalat bağımlılığını kalıcı hale getirmiş oldu. Öyle zannediyorum ki telafi edilmesi mümkün olmayan kırılmalı unsur reel ekonomide yansımadaki ana unsur bu süreç.

Bundan sonra iki tane biraz karışık grafik ve tablo sunacağım. Son satıra bakın:

Tablo 1. Dış Borç Stoku, İnşaat Katma Değeri ve GSYH

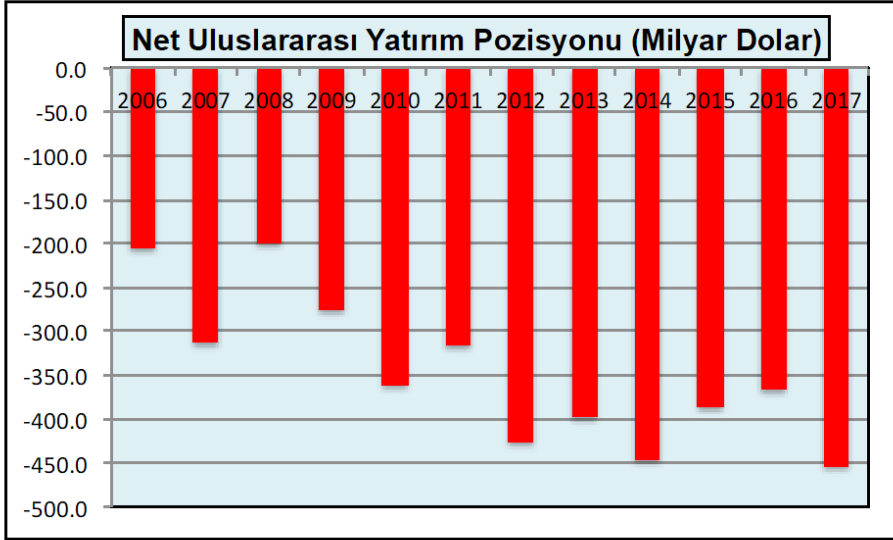
	Toplam Dış Borç Stoku (Milyon \$)	İnşaat Katma Değer (Milyon \$)	GSYH (Milyon \$)
2010	291,924	47,075	772,365
2011	303,743	59,652	831,696
2012	339,616	65,172	871,125
2013	389,879	76,623	950,355
2014	401,945	75,748	934,857
2015	396,412	70,250	861,879
2016	405,135	73,875	862,746
2017	437,996	73,190	851,046
2017-2006 Birikimli Fark	146,072	26,115	78,680

Kaynak: TÜİK, Ulusal Hesaplar ve TC Merkez Bankası veri dağıtım sistemi.

Bu tabloyu birkaç defa daha kullanmıştım. Krizden sonra 2010'dan başlayarak 2017'ye kadar Türkiye'nin toplam dış borç stoku 146 milyar dolar artış göstermiş resmi rakamlara göre. En son sütunda GSYİH'nin o yılın ortalama döviz kuruyla dolar olarak ifadesi var. 2010'la 2017 arasında GSYİH'deki artışın miktarı 78.6 milyar dolar. İnşaat ekonomisine sanayi 4.0'a öykünerek inşaat 4.0 ekonomisi diyoruz Türkiye için. Betona yapılan yatırımların inşaat katma değerinin, milli gelir içinde ne kadar belirleyici olduğunu aradaki sütun gösteriyor. Aradaki sütundaki artış 2010'dan 2017'ye 26 milyar dolar artmış. Yani GSYİH'deki her bir dolarlık artışın kabaca üçte biri inşaat sektöründen gelmiş. Toplam dış borç

stoku da milli gelirin toplam artışının neredeyse iki misli. Türkiye dışarıdan borçlanarak inşaat yatırımı yaparak büyüyen bir ekonomi haline gelmiş.

Şekil 5. Net Uluslararası Yatırım Pozisyonu

Türkiye üzerine olan son slaytım da Korkut Hocanın sözünü ettiği mayıs ayından başlayarak finans kapitale karşı kabadayılık yaparken hiç böyle bir durumda olmadığımızı, yaklaşık 400 milyar dolarlık net uluslararası pozisyon açığı ile çalışan ekonominin böyle bir kırılmanın bütün yapısal taşlarını biriktirdiği yönünde. Kabaca 2006'da, bunlar Merkez Bankası verileri, 450 milyar dolar bir açık pozisyon ile çalışan bir ekonomiydi. Bunun bir noktada herhangi bir tetikleyici unsur ile Amerikalı rahibin gözüne alınması, Trump'ın kabadayılıklarına benzer kabadayılıklarla karşı konulması ve Türkiye'nin çok ciddi bir idari kriz içine sürüklenmesi bu krizin tetikleyici unsurları oldu.

Şimdi, izin verirseniz 2001 krizi sonrasında Bağımsız Sosyal Bilimciler'in kriz değerlendirme raporundaki tespitleri paylaşmak istiyorum: *Küresel kriz kapitalizmin ta kendisidir* 2001 krizi üzerine vurgulanan noktaydı. "2008 krizi de kapitalizmin kaçınılmaz krizlerini finansallaşma ile aşma çabasının doğrudan bir ürünüdür" diye 2008-2009'da hocalarımla beraber bu tespiti yapmıştık. 2008 krizi rastgele bir olaylar zinciri değil yıllardır biriktirilmiş sorunların finansallaşma ile aşılması çabasının bir ürünüydü. Washington mutabakatı sözcülüğüne öykünerek 2. Dünya Savaşı sonrası kurgulanan Fordist-Taylorist üretim biçimine yaslanmış, sosyal refah devletinin katkılarıyla da bir mutabakat haline dönüştürmüş -Detroit mutabakatı sözünü kullanacağım- dönemin

sonuna gelinmesi idi. 1970'lerden başlayarak 1980'lerde artık kapitalizmin merkez ekonomilerinde özellikle sanayide kâr oranları düşmüş; artan Çin, Kore, Sahra altı Afrikası, Vietnam, Tayland; ejderhalar, kaplanlar, aslanlar, tilkiler, dünyanın bir hayvanat bahçesine döndüğü bir dönemde artan rekabet ile merkez kapitalist ülkelerde artık üretim süreçleri Uzakdoğu Asya'ya kaymış idi. Kapitalizm borçlanmaya dayalı finansal serbestleştirme ve finansallaşma ile yanıt verdi. IMF, Dünya Bankası gözden düştü. Yerine Türkiye örneğinde olduğu gibi McKinsey, Standart and Poors gibi, genç arkadaşlarımızın kan ter içinde ne diyor yabancılar diye baktığı derecelendirme kuruluşlarının raporlarının ön plana çıktığı bir dünya finansal üst yapısı oluşturuldu. Hiper küreselleşme diye adlandırılan dalganın iki çok önemli ayırt edici özelliği var. (1) Finansal sermayenin hiper akışkanlığı, öbür tarafta emeğin ulus sınırları içinde hapsolması. (2) Mal ticaretinde ise aşırı uzmanlaşmaya dayalı yeni bir uluslararası işbölümünün ortaya çıkması. Bunu kabaca küresel meta zincirleri içerisinde ülkelerin bu tasarımdan nihai tüketiciye kadar ulaşan pazarlama dâhil üretim süreci içinde her ülkenin veya her sektörün kendi içinde aşırı uzmanlaşmaya giderek uluslararası yeni işbölümü içinde yer kapma telaşı. Türkiye benzeri ülkeler açısından bunun çok önemli özelliği ithalat yapmadan üretim yapılamaması. Yedek parçaların alınıp bahsettiğimiz dalgalı kur rejimi içerisinde finans kapitalin Ortodoks mantığını en uygun biçimde koşullandırılmış bir üretim zinciri ortaya çıkması oldu.

Tablo 2. En Büyük 2000 Ulus-Ötesi Şirket

En Büyük 2000 Ulus-Ötesi Şirket Göstergeleri (Trilyon Dolar)			
	2001-2005	2006-2010	2011-2015
Net Satış Gelirleri	18.7	29.7	36.8
Net Kârlar	1.0	2.0	2.6
Kârların Satış Gelirlerine Oranı (%)	5.4	6.8	7.0

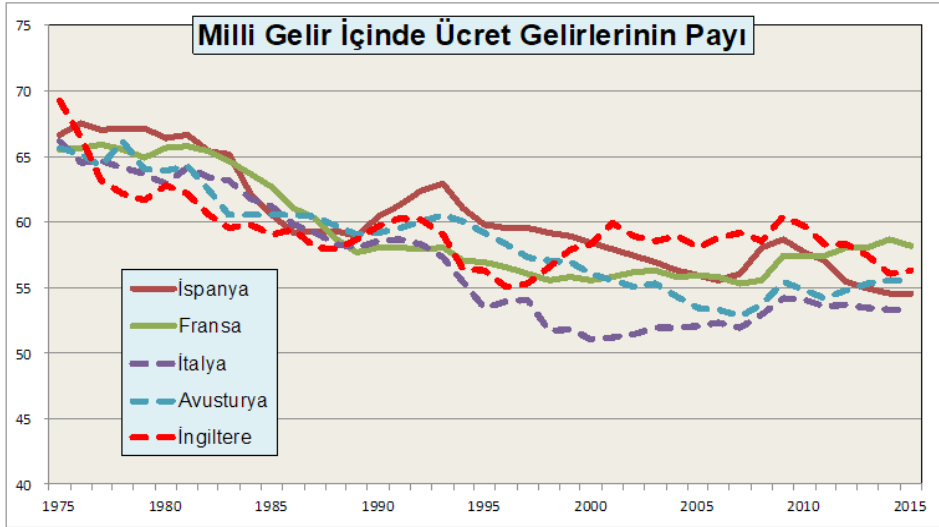
Kaynak: UNCTAD, TDR 2018; Tablo 2.87

Geçen hafta içinde UNCTAD tarafından yayınlanan 2018 Ticaret ve Kalkınma Raporu'ndan iki grafiğim var. En büyük 2000 çok uluslu şirketlerin yüzde birini oluşturuyor. Bunların net satış gelirleri 2011-2015 Aralık ayında 36 trilyon dolar. Net kârları 2,6 trilyon dolar. Ve kârların satışa oranında da sürekli bir artış var. Net satış geliri rakamına bir kere daha odaklanmanızı rica ediyorum. Dünya ihracat gelirleri toplamı 15 trilyon dolardır. İhracat ithalat 30 trilyon dolar. Dünya toplam katma değeri 60 trilyon dolar olan bir küresel ekonomide 2,000 ulus ötesi şirket nasıl üretimi ticareti ve finansı kontrol altına alan bir yapıda çalışıyorlar. Bunlar sadece finans dışı şirketler değil, finansal aktiviteler de var. Yer çekimi yasalarının

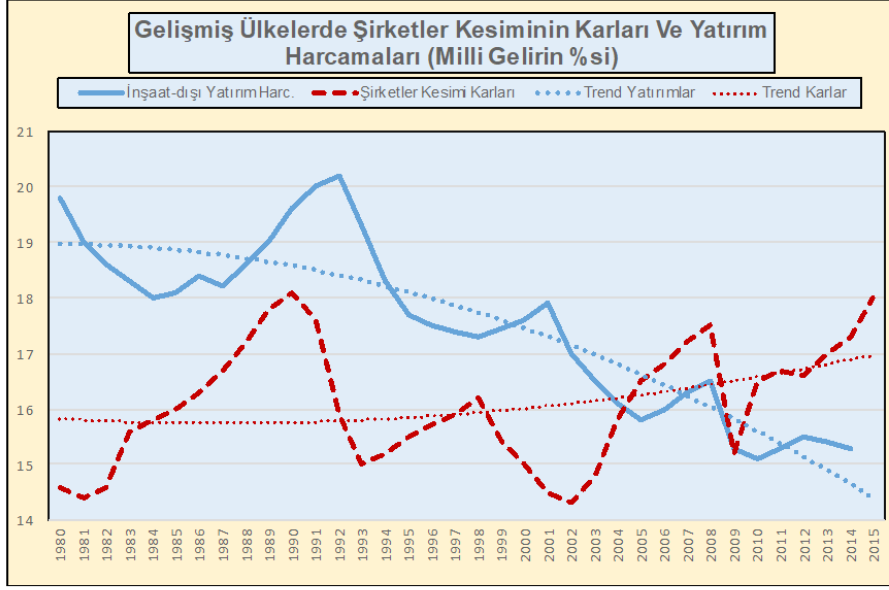
hiçe sayıldığı finans hiper küreselleşmesi içerisinde şişirilmiş değerlere dayalı net gelirlerin nasıl dünya ekonomisini yönlendirdiğini açıkça belirtiyor. Ben kendi öğrencilerime bu noktada hep bir özür borçlu olduğumuzu söylüyorum. Dünya ekonomisinde göreceli üstünlükler diye bir olgu yok. 2,000 şirketin kararlarıyla tasarımdan nihai tüketime her süreçte kontrolü var. Söz konusu 2,000 şirket dünya ihracatının yüzde 56'sını doğrudan kontrol ediyor. En büyük yüzde 30'luk paya sahip şirketler ise ihracatın tümünü kontrol ediyor. Dünya ekonomisinde en büyük 100 varlığın 60 tanesi ulus ötesi şirket, gerisi ulusal ekonomi.

Bu koşullar altında ücretli emeğin milli gelirden aldığı payın sürekli gerilediğini, 1970'lerden 2013 sonuna kadar milli gelirden ücretli emeğin payının gerilediğini gözlemliyoruz (Şekil 6). Ben buradaki şekilde aradan belli başlı ülkeleri çektim çıkardım. Merkez kapitalist ülkelerde bile ücret gelirinin payında bir düşüş var. Burada, sermayenin kârlılığının yükseldiği bir dönemde “bu kârlar nereye gidiyor?” sorusuna yanıt aradığımızda inşaat dışı yatırım harcamalarına, sabit sermaye yatırımlarına baktığınız vakit (Şekil 7), bu ülkelerde milli gelire oran olarak inşaat dışı sabit sermaye yatırımlarının sürekli gerileme eğilimi içinde olduğunu, şirketler kesimi kârlarında da artış eğilimi milli gelire oran olarak yükseliş içinde olduğunu görüyoruz. Artan kârlılık sabit sermaye yatırımlarına değil finansal kapitalizmin kumarhane masalarında yerçekimi yasalarının hiçe sayıldığı bir kumarhane oyununda çarçur ediliyor.

Şekil 6. Milli Gelir içinde Ücret Gelirlerinin Payı

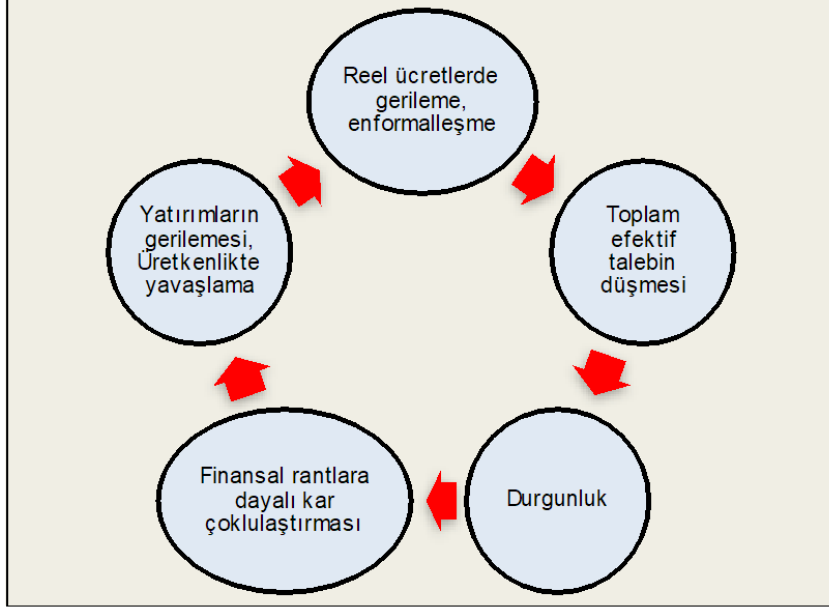

Şekil 7. Gelişmiş Ülkelerde Şirket Kârları ve Yatırım Harcamaları

Bunun sonucunda da dünya ekonomisinin bir şeytani döngü içerisinde olduğunu düşünüyorum. Son şekilde (Şekil 8) bunu göstermeye çalıştım. Bu beş tespitin herhangi bir yuvarlağından başlayabilirsiniz. Ücretlerdeki enformelleşme ve gerilemeden başlayayım. Toplam efektif talebin düşmesine yol açtığını, ekonomide Keynesgil anlamda durgunluk olduğunu, bunu göğüslemek için finans kapitalin ve sermayenin finansal hatlara dayalı bir kâr maksimizasyonu ile sermaye gelirlerini artırma çabası içinde olduğunu fakat bunun da sabit sermaye yatırımlarında gerileme, üretkenlikte azalma, dolayısıyla fasit dairenin başına getirdiğini görüyoruz.

Şekil 8. Küresel Kapitalizmin Şeytani Döngüsü

Çıkış nerede? Çıkış bu döngünün kırılabilmesinde. Oysa biz vakit kaybetmekteyiz. Sadece sanayi 4.0'da cilalı imaj diye belirtilen inovasyon, inovasyoncu üniversite, sanayi üniversite işbirliği, Ortadoğu'nu üretim merkezi olma gibi tahayyüllerde şu anda bu resmin mümkün olduğunca cilalı sözlerle üstünün kapatıldığı bir dönemdeyiz.

Sonnot

¹ Mülkiyeliler Birliği'nde 6 Ekim 2018'de "Türkiye'nin Krizini Anlamak" başlıklı sempozyumda yapılan sunuşun ses kaydı çözümünün gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

